

Т. В. Родіонова

здобувач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

НАСИЛЬСТВО У СІМ'Ї ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗДІЙСНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ЖІНКАМИ

Розглянуто питання впливу психофізіологічних особливостей жінки на її суспільно-правову поведінку. Аналізуються існуючі проблеми співвідносності соціальної і кримінальної відповідальності стосовно жінок, які вчинили злочини.

Ключові слова: насильницькі злочини, кримінальна відповідальність, жіноча злочинність, криміналізація сім'ї, побутова злочинність.

Загальна декларація прав людини, ст. 3 чинної Конституції України визнають людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю. В умовах високого динамізму соціальних перетворень, економічної нестабільності, кризових явищ сьогодні, як ніколи, гуманне ставлення до людини має бути пріоритетним. Тому головним завданням на сучасному етапі побудови правової України є захист прав та інтересів людини, особистої недоторканості й повної безпеки. Такий підхід до особи як найвищої соціальної цінності потребує постійного вдосконалення законодавства та практики його застосування, а також — проведення досліджень різних аспектів цієї проблеми.

Практика свідчить, що сьогодні порушення прав і свобод громадян у всіх сферах є явищем досить розповсюдженим. До того ж політичні й економічні процеси, що відбуваються в Україні зараз, не сприяють належному забезпеченню прав людини.

Однією з основних тенденцій сучасної злочинності у світі є високий рівень насильницьких злочинів, в тому числі найбільш небезпечного їх різновиду — тяжких злочинів проти особи. Серед насильницьких посягань найбільше вбивств, заподіяння тілесних ушкоджень, зґвалтувань, хуліганства [3, 287].

Насилля набуло широкого розповсюдження у різних сферах життєдіяльності людини і стало однією з найактуальніших проблем сучасності. З кожним роком підвищується агресивність насильницьких злочинів, підвищується тяжкість їх наслідків. Спостерігається активна криміналізація суспільної свідомості, при цьому носіями кримінальних традицій і стереотипів стають наші діти [1, 206]. Соціальна ціна насилля неперівнянна.

Серед правопорушень цього напрямку найбільш небезпечними є насильницькі злочини, зокрема зростаючі темпи розповсюдження насильства у

сім'ї виносять цю проблему з розряду приватної (родинної) на державний рівень.

Поняття сім'ї закріплено у Сімейному кодексі України (ст. 3), прийнятому 10 січня 2002 року: "Сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно" [8].

Особливу стурбованість викликають масштаби насильства, що застосовується у кожній четвертій родині [5,15]. Таким чином відбувається криміналізація сім'ї, формується певний спосіб життя, при якому насилля стає нормою поведінки, передаючись від одного покоління до іншого.

На шляху до сучасного становища в цивілізованому світі сім'ї зазнавали чисельних змін. При цьому видозмінювалось і насилля одного члена сім'ї над іншим, зберігаючи особливості, притаманні різним релігійним системам, національним, культурним і іншим традиціям, законам і моральним засадам. Однак в сучасному суспільстві насилля кваліфікують як порушення основних прав і свобод людини, закріплених національним і міжнародним законодавством, оскільки насилля в будь-яких його проявах не сумісно з принципами функціонування демократичного суспільства і правової держави.

Насильство в сім'ї відрізняється високим ступенем латентності. Це пояснюється, з одного боку, небажанням постраждалих звертатися до правоохоронних органів (деякі не довіряють правоохоронним органам, інші бояться позбавитися матеріальної підтримки з боку винних і т. п.), а також нездатністю багатьох з них (із-за матеріальної залежності) звернутися до правоохоронних органів. З іншого боку, латентність насильства пояснюється небажанням або нездатністю правоохоронних органів забезпечити реальний захист постраждалих. Ще є випадки приховування заяв та повідомлень про факти насильства в сім'ї самими правоохоронними органами.

В широкому розумінні під насильством в сім'ї слід розуміти будь-які навмисні дії одного члена родини щодо іншого, якщо ці дії обмежують права і свободи останнього як громадянина і людини.

На індивідуальному рівні насилля визначається як вплив на поведінку особи, безпосередньо обмежуючи можливість вибору нею бажаного варіанту поведінки, шляхом заподіяння страждань фізичного і психічного характеру [2,103].

В українському законодавстві поняття сімейного насилля повністю не врегульовано. Єдине формалізоване визначення поняття насильства в сім'ї дано в Законі України "Про попередження насильства в сім'ї", прийнятому у 2002 р., за яким насильство в сім'ї це будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю...

Безперечно, будь-яке насильство над особистістю, що завдало значної шкоди здоров'ю, а тим більш, що спричинило смерть, — тяжкий злочин. Ця проблема має як теоретичне, так і практичне значення. Згідно з чинним законодавством, причини й умови, які сприяють вчиненню злочину, враховуються лише на рівні характеристики особи винної, обставин, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, які підлягають доказуванню по кримінальній справі. Пленум Верховного Суду України 1 квітня 1994 р. в постанові “Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я людини” наголосив: під час всебічного з'ясування події злочину, його наслідків необхідно забезпечувати серед інших належну увагу даним про взаємовідносини між винною особою та потерпілим, їх поведінку, що передувала подіям злочину [6].

Обставини вчинення жінкою злочинів насильницького спрямування (вбивства), причини й умови, які сприяли цьому, спосіб, знаряддя вчинення, мотиви, цілі злочину, а також взаємини винного та потерпілого, — досить часто зумовлюють певні особливості, специфічні характеристики вчинення жінкою посягань на особу. Конкретна життєва ситуація, обставини вчинення злочину мають особливе значення для визначення ступеня небезпеки злочинного вчинку.

Соціальні чинники в основному зумовили виникнення важких особистих і родинних обставин, що сприяли створенню конфліктних, кризових ситуацій в міжособистісних стосунках жінок з оточуючими. Не позбавлені підстав твердження про вияв у них залишкових явищ фактичної статевої нерівності в побуті, що загострює стосунки в родині, неузгодження службових і родинних ролей, нової системи міжстатевих стосунків в суспільстві, викликаной процесом швидкого залучення жінок у суспільне виробництво, труднощів, неминучих при перебудові соціального інституту родини, відсутності взаємної поваги до позиції, думки партнера по шлюбу [7, 97]. Серед основних мотивів, зазвичай, називалися такі: ревності, помста, бажання позбавитися дитини, чоловіка, співмешканця, корисливі мотиви.

Убачається тут певний зв'язок злочинності цього виду з пияцтвом у побуті, що призводить натомість не лише до їх швидкої деградації, але й до виявів жорстокості, що в свою чергу породжує байдужість до свого і чужого життя (90% жінок, які були засуджені за ч. 1 ст. 115 КК, вчинили вбивство у стані алкогольного сп'яніння). Міжособистісні конфлікти в побуті дуже часто спричинялися продовжуваними ситуаціями, коли взаємини між винною і потерпілим періодично загострювалися. Злочинні посягання жінок у родинно-побутовій сфері спрямовані переважно на найближче оточення. Так, за даними В. О. Меркулової, яка досліджувала це питання у 2003 році, потерпілими від злочинних посягань жінок у 60 % випадків є чоловік або співмешканець; у 18,5 % — знайомі, сусіди; у 7 % випадків — батьки, діти; у 6,5 % — інші особи. У даному випадку певну криміногенну роль відіграє несприятлива обстановка, провокуюча, протиправна поведінка потерпілого, насильство й образи щодо жінки. Однак на тлі зростання побутової злочинності на одне вбивство чоловіка дружиною припадає сім убивств дружин чоловіками [4,60].

Психофізіологічні особливості, які властиві жінці, відбиваються на засобах і способах вчинення злочинів, зокрема насильницьких. Жінкам притаманний таємний спосіб злочинної діяльності, а для чоловіків характерний відкритий спосіб вчинення насильницьких злочинів. Так, потерпілий, грубо ображав винну, принижував її честь і гідність, застосовував щодо останньої насильство і т. ін. Коли він засинав, жінка, відчуваючи особливу образу, ненависть, вчиняє злочин, використовуючи побутові приналежності, предмети загального господарського вжитку та випадкові предмети.

Мета застосування насилля виникає раптово у певну мить, а прийняття та реалізація рішення щодо вчинення злочину буває несподіваним навіть для жінки, хоч би й відтворювали та відповідали її особистісній позиції. Під час судового розгляду 22,5 % засуджених заявили, що переслідували визначену мету убити потерпілого і прагнули до цього, 28,5 % не мали бажання убити, але допускали подібний результат, тільки 6,5 % заздалегідь обмірковували деталі убивства і готувались до цього [4, 63].

Однією з особливостей реалізацій емоційної сфери жінок як суб'єкта вбивства є той факт, що їхні спонукання часто поєднані з емоціями невдоволення, неспокою, іншими почуттями, що виявляються зовні і посідають особливо важливе місце в родинно-побутовій злочинності. Жінки, які вбили свого чоловіка, відчували до потерпілих презирство, ненависть та антипатію. Убивці чоловіків майже в три рази частіше, ніж убивці дружин, виявляли негативне ставлення до потерпілих. Необхідно враховувати також чинник особистісних особливостей винної, наявність і ступінь відхилень морально-вольової сфери особистості, що зумовлюють і породжують готовність вчинити злочин.

Основою мотиву побутової злочинності є потреби, що знаходять своє вираження у вживанні спиртних напоїв, наркотичних речовин, утвердженні свого лідерства в родині в будь-який формі. Жадання влади над оточуючими, психологічне і фізичне насильство над членами сім'ї визначаються як основні деформовані потреби особистості, здатної до вчинення насильницьких злочинів. Висока активність і збудливість жінок у поєднанні з імпульсивністю визначають специфіку їхньої агресивної протиправної поведінки.

Наведені цифри вказують на те, що сімейне насилля набуло в Україні такого широкого розповсюдження, що стало загрозою безпеки не тільки в родині, але і в суспільстві, тому, на наш погляд, назріла необхідність в поглибленому дослідженні і всебічному вивченні цього явища. Разом з тим зазначене поєднано з певними труднощами, оскільки визначення "сімейного насилля" знаходиться на стику моральності і права — в залежності від ступеню їх порушення, а тому є соціально-правовим.

Але, на жаль, сучасна українська сім'я функціонує в суспільно-політичних умовах, які характеризуються досить різкою зміною соціально-економічних відносин у суспільстві. З переходом до ринкової економіки змінилося співвідношення джерел забезпечення життя та виховання дітей. Кризові явища негативно впливають не тільки на спроможність сім'ї дати

раду дітям, але й великою мірою на криміногенну ситуацію в країні. Під їх впливом знижується виховний потенціал сім'ї, зростає рівень злочинності, в тому числі і дитячої.

Література

1. Галинский Я. И. Насилие: природа или история? / На перепутьях истории и культуры. Труды СПб. Филиала института социологии РАН. — СПб., 1995. — С. 206.
2. Жалинский А. Э. Насильственная преступность и уголовная политика // Сов. гос-во и право. — 1991. — № 3. — С. 103.
3. Криминология XX век. — СПб., 2000. — С. 287.
4. Меркулова В. О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: Монографія. — Вид. 2-е. — Одеса, 2003. — С. 60–63.
5. Про становище сімей в Україні: Доповідь/ Держ. ком. Укр. у справах сім'ї та молоді. — К.: Студцентр, 1999. — С. 15.
6. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 квітня 1994 р. "Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я людини". У кн.: Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних і цивільних справах. — Київ, 1995.
7. Предупреждение семейно-бытовых правонарушений. — М., 1989. — С. 113.
8. Сімейний Кодекс України від 10. 01. 2002 р. (із змінами та доповненнями)// Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 21–22. — Ст. 135.

Т. В. Родіонова

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

НАСИЛИЕ В СЕМЬЕ КАК ПРЕДПОСЫЛКА СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ЖЕНЩИНАМИ

Резюме

Изучение причин и условий женской насильственной преступности имеет большое значение для глубокого познания объективных и субъективных истоков этого криминального явления, а также для выработки предупредительных мер противодействия рассматриваемой группы противоправных деяний.

Ключевые слова: насильственные преступления, уголовная ответственность, женская преступность, криминализация семьи, бытовая преступность.

T. V. Rodionova

Odessa National University after I. I. Mechnikov

Chair of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics

Frantsuzsky boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

VIOLENCE IN A FAMILY AS A PRECONDITION OF COMMITTING CRIMES BY WOMEN

Summary

A close study of reasons and terms of female violent criminality matters very much for deep cognition of objective and subjective sources of this criminal phenomenon, and similarly for making of preventive measures of counteraction of the examined group of wrongdoings.

Key words: criminal responsibility, criminality delinquency, criminalization of the family, violent crimes, domestic crimes.